

Bárdos Judit:

Nem minden zárba illő kulcs

A vászon és a dívány találkozása. Tanulmányok filmről, pszichoanalízisről. Fecskó-Pirisi Edina – Lénárd Kata – Papp-Zipernovszky Orsolya (szerk.). Oriold és Társai Kiadó és Szolgáltató Kft., Budapest 2018, 512 o., 6500 Ft

A könyv borítóján az látható, hogy Bergman *Personájának* egyik szereplője, a kisfiú simogatja édesanyja felnagyított arcképét, így próbálva meg közelebb kerülni a titokzatos lényhez, az arc mögötti personához, vagy personákhoz. A filmművészet alkalmas arra, hogy közel hozza a lélek belsejében zajló folyamatokat. Erős az affinitása az álmhoz, a tudattalanhoz, s így a pszichoanalízishez. Vannak rendezők, mint Bergman, Hitchcock, Buñuel, akiknek az esetében ez az affinitás rendkívül erős. Az ő filmjeik eleve egy pszichoanalitikus rejtélyre, vagy kérdésre, gondolatra épülnek. Jó páran a freudi álommunka mechanizmusait (helyettesítés, sűrítés, szimbolikus reprezentáció) ábrázolják (Pabst, Truffaut), míg mások a nézők tudattalan vágyait tükrözik. Ezért szabadítja fel Capra a nézőt az elfojtás alól – írja Stark András. A lélektan és a film kapcsolata erős Fellini és Antonioni filmjeiben is. Sok mindent meg tud magyarázni a pszichoanalízis, egyes filmek elemzése során pedig igen értő megközelítés lehet a pszichoanalitikus filmelmélet. Ám „a film számára a pszichoanalitikus elemzés egy kulcs, amely bizonyos zárakba illik csak” - írja Kovács András Bálint.

A könyv egy 2006-tól kétévenként Pécsen zajló konferencia-sorozat előadásait tartalmazza, melyeken pszichológusok, pszichiáterek, filmesztéták és filmtörténészek egyaránt részt vettek. Erős Ferenc vezette a pécsi egyetem pszichológiai doktori iskolájának azt az elméleti pszichoanalízis programját, melyből ez a kezdeményezés kiindult. A témának, a pszichoanalízis és a film kapcsolatának hihetetlenül sokféle megközelítése lehetséges – erről győz meg a kötet. Lehet egy életművet elemezni (Varga Zoltán Hitchcockét, Erős Ferenc Makavejevét, mindketten kitűnően), lehet egy-egy filmet (Ira Konigsberg a *Personát*, Füzi Izabella Cassavetes *Premierjét*, Pintér Judit Nóra a *Saul fiát*, Kovács Petra, Szombati Ágnes, Kérchy Vera más műveket), a festészeti utalásokat magyar filmek egy csoportjában (Király Hajnal), a hely szerepét a trauma felidézésében (Murai András a *Shoah*-ról). Lehet egy műfaj iránti lelki igényből kiindulva, több filmtörténeti korszakon átívelve analizálni azt (Vajdovich Györgyi a vámpírfilmet), lehet egy látszólag nem elsősorban az említett kulcsra járó dráma kétféle adaptációját új fényben láttatni (Bókay Antal a *Hamlet* Olivier és Zeffirelli-féle feldolgozását - kár, hogy Kozincevét nem -, Győri Zsolt a *Ragyogás* regény- és filmváltozatát). Azt

gondolnánk, hogy a *Rettegett Iván* sem erre a kulcsra jár, Molnár Péter mégis érdekes következtetésekre jut a tekintet és a montázs megfigyelése során (kár, hogy nem veszi figyelembe Eisenstein magyarul megjelent kötetét, csak angol forrásokra hivatkozik). És lehet elemezni pszichoanalitikus szempontból a film befogadásának folyamatát (Bálint Katalin, Fecskó-Pirisi Edina, Papp-Zipernovszky Orsolya, Dragon Zoltán) és az alkotófolyamatot (Janisch Attila). A vászon és a dívány találkozása a boncasztalon, azaz ebben a tanulmánygyűjteményben, igen sokféle. Megtaláljuk benne a nagyszerű (az itt *In Treatment*ként említett) *Terápia* című TV-sorozat elemzését (különösen a magyar változat első részét), melynek témája a pszichoanalitikus munka (Virágh Szabolcs). S megtaláljuk benne Sabina Spielrein esetének a pszichoanalízis kezdeteit felelevenítő leírását, illetve Spielrein Junghez és Freudhoz fűződő kapcsolatának a felidézését (Stark András - Kovács Petra). Igen sokszínű tehát a paletta.

Éppígy a lehetséges teoretikus kérdések megközelítése is igen sokoldalú. Többen említik Lacan tükör-metaforáját (Pintér Judit Nóra, Hortobágyi Ágnes). A legtöbb tanulmány középpontjában Lacan elmélete, Metz írása *A képzeletbeli jelentőről* és Derrida dekonstrukció-elmélete áll. Többen említik Slavoj Žižek elméletét is az interface-ről. Mások a filmfenomenológiát, a feminizmust, a tekintet szerepét és az új média sajátosságait ismertetik. A pszichológiai koncepciók közül néhányan Jungra támaszkodnak. Az elméleti megközelítéseket és azok történetét Kovács András Bálint és Stark András tanulmányai foglalják össze, kitűnően.

Az azóta elhunyt Stark András emlékének szentelt kötet nagyon sok szempontú, sok mindenre kiterjedő, igen érdekes olvasmány.